

40

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Θρησκευτική Εκπαίδευση:
Σύγχρονες τάσεις και
επικαιρότητα

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

Εργαστήριο Παιδαγωγικής
Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

Περιφερειακή Διεύθυνση Α/θμιας
& Β/θμιας Εκπαίδευσης
Κεντρικής Μακεδονίας

Τμήμα Θεολογίας ΑΠΘ

28 & 29 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2022

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Α.Π.Θ.

Χορηγός:

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ISBN: 978-618-84513-4-6

Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου

Σταμούλης, Χρ., Κοσμήτορας Θεολογικής Σχολής

Μαγγιώρος, Ν. Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας

Μητροπούλου, Β., Διευθύντρια Εργαστηρίου Παιδαγωγικής Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Μπαχαράκης, Θ., Αναπλ. Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Στράντζαλης Πολύβιος, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Θεολόγων ΠΕ01 Κεντρικής Μακεδονίας

Πρασά Χρύσα, Εκπαιδευτικός, κλάδου Νηπιαγωγών ΠΕ60- Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Ηλιάδης Κων/νος, Διοικητικός Υπάλληλος ΠΔΕ Κ. Μακεδονίας κλάδου Πληροφορικής ΠΕ86

Επιστημονική Επιτροπή

Ακριτίδης Νικόλαος, Δρ. Θεολογίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Δασκάλων ΠΕ70 του 2ου ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Κεντρικής Μακεδονίας

Αλμπανάκη Ξανθή, Δρ. Θεολογίας, Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου κλάδου Θεολόγων ΠΕ01 Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης

Διαμαντής Φώτης, Δρ. Θεολογίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Δασκάλων-ΠΕ70 του 2ου ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Κεντρικής Μακεδονίας

Εφραιμίδης Παύλος, Δρ. Θεολογίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Δασκάλων ΠΕ70 του 2ου ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Κεντρικής Μακεδονίας

Μητροπούλου, Βασιλική, Καθηγήτρια ΑΠΘ, Διευθύντρια Εργαστηρίου Παιδαγωγικής Τμήματος Θεολογίας

Πεπές Ευάγγελος, Επίκ. Καθηγητής ΑΠΘ

Ράντζου Μαρία, Επίκ. Καθηγήτρια ΑΠΘ

Στογιαννίδης Αθανάσιος, Επίκ. Καθηγητής ΑΠΘ

Στράντζαλης Πολύβιος, Δρ. Θεολογίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Θεολόγων ΠΕ01 Κεντρικής Μακεδονίας

Συργιάννη Μαρία, Δρ. Θεολογίας

Τσιρέβελος Νικόλαος, Δρ. Θεολογίας, Εκπαιδευτικός 1ου Πρότυπου Λυκείου Θεσσαλονίκης

Φαρίδου Σμαράγδα, Δρ. Θεολογίας, Εκπαιδευτικός 2ου Πρότυπου Γυμνασίου Θεσσαλονίκης

Χριστόπουλος Νικόλαος, Δρ. Θεολογίας, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου, κλάδου Θεολόγων ΠΕ01 Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας

ISBN: 978-618-84513-4-6

Διαθρησκειακές προσεγγίσεις στην πολυπολιτισμικότητα. Ο ρόλος της εκπαίδευσης

Θανάσης Διαλεκτόπουλος

Post-Doc Θεολογίας - PhD Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής

dialektopoulos@live.nl

Περίληψη

Στο πλαίσιο δημιουργίας ενός θεσμικού πλαισίου και ρυθμιστικών κανόνων που θα λαμβάνουν υπόψη τις πολιτισμικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες μαθητών διαφορετικής εθνοπολιτισμικής καταγωγής στην Ελλάδα αρκετοί θεωρητικοί μελετητές της εκπαίδευσης πιστεύουν πως το σχολείο με τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών θα πρέπει να συντελεί στη δημιουργία ανθρώπων με επίπλαστη ευρύτητα πνεύματος, με πολλαπλή ταυτότητα, με ποικιλία σε όλες τους τις πνευματικές και πολιτισμικές εκφάνσεις, ανθρώπων πολυπολιτισμικών και πολυθρησκευτικών. Στον αντίποδα αρκετοί θεωρητικοί της εκπαίδευσης αποτείνονται ότι στο πλαίσιο του πολυπολιτισμού προωθείται ανάμεσα στα άλλα ο θρησκευτικός πλουραλισμός και η "θρησκευιοποίηση" της επιστήμης, ενώ με τη διαδικασία των πολυθρησκευτικών γνώσεων και εμπειριών σχεδιάζεται ο εμποτισμός των μαθητών με ένα υποκατάστατο πνευματικής ζωής, δηλαδή με μία εκκοσμικευμένη διαθρησκειακή πνευματικότητα.

Είναι γεγονός πως η διαλεκτική μεταξύ των διαφορετικών προσεγγίσεων για το χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών απαιτεί πνεύμα ανεξάρτητο σκοπιμοτήτων και θρησκευτικο-μηδενιστικών αντιλήψεων. Το μάθημα σε καιρούς πνευματικής κρίσης και πολιτισμικής αποδόμησης συνιστά πρόταση για σοβαρό στοχασμό και απαιτεί προσέγγιση παιδαγωγική, θεολογική, ιστορικοπολιτισμική και ηθική.

Λέξεις κλειδιά: θρησκευτική παιδεία, θρησκευτικός πλουραλισμός, θρησκευτικός γραμματισμός.

Εισαγωγή

Η Ελλάδα είναι πλέον μια "πολυπολιτισμική" χώρα. Σύμφωνα με τον καθηγητή Νεοελληνικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης Δημήτρη Παπανικολάου "την προηγούμενη εποχή... η Ελλάς ήταν... παραδοσιακά πατριαρχική, κουτοπόνηρα ορθόδοξη, ελληνολατρικά μονοπολιτισμική, πτωχή πλην τίμια. Και αποκλειστικότητα των Ελλήνων... [Ενώ τώρα]... οι νέοι μετανάστες από τα Βαλκάνια και την Ασία, ως αναπόσπαστο κομμάτι του πληθυσμού της Ελλάδας, δίνουν για πρώτη φορά τη δυνατότητα για την ανάπτυξη ενός πολυπολιτισμικού κράτους" (Παπανικολάου, 2006).

Η Ελλάδα κλήθηκε να προβεί στις απαραίτητες ρυθμίσεις για να αναδειχθεί η πολυπολιτισμική και ευρωπαϊκή ταυτότητά της. Πρόκειται για μια διαδικασία σύνθετη που απαιτεί χρόνο για την ανάπτυξη ενός επαρκούς θεσμικού πλαισίου και ρυθμιστικών κανόνων που θα λαμβάνουν υπόψη τις πολιτισμικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες των ατόμων διαφορετικής εθνοπολιτισμικής καταγωγής.

1. Πολυπολιτισμικοποίηση της Ελλάδας

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 ο καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Ν. Αλιβιζάτος διατεινόταν ότι η Ελλάδα πρέπει να αποδεχθεί "το εθνοφυλετικά διαφορετικό ως παράγοντα ζωής και ανανέωσης". Μάλιστα τόνιζε ότι "με ένα και πλέον εκατομμύριο οικονομικούς μετανάστες να ζουν ανάμεσά μας... η Εκκλησία της Ελλάδος έπαψε να αποτελεί τον συνεκτικό ιστό της κοινωνίας μας... [Ε]ίναι καιρός, πέρα από την Ιστορία και τις παραδόσεις, εμείς οι Έλληνες να αναζητήσουμε αυτά που μας ενώνουν στις αξίες προπάντων της νεοτερικότητας, δηλαδή στο Σύνταγμα, τη δημοκρατία, την ισοπολιτεία και τα δικαιώματα του ανθρώπου". Αναφορικά με την Εκκλησία, ο κ. Αλιβιζάτος τόνιζε ότι "ο εθναρχικός της ρόλος έληξε... [Σ]τον σύγχρονο κόσμο, ο καλύτερος τρόπος για να επιβιώσει είναι να υπηρετεί την οικουμενικότητα και τις πανανθρώπινες αξίες. Όχι να ομφαλοσκοπεί εθνοκεντρικά" (Πρετεντέρης, 2006). Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο συγγραφέας Στέλιος Ράμφος ο οποίος επιχαίρει: "Η Ελλάδα είναι πλέον χώρα πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική. Πάει η παλιά καθαρότητα! Το κράτος μας υποχρεούται να τηρεί ίσες αποστάσεις από τις ποικίλες θρησκευτικές ομολογίες" (Ράμφος, 2004).

Την ίδια εποχή ο διεθνολόγος και επιστημονικός συνεργάτης του Ινστιτούτου Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) "Ανδρέας Παπανδρέου" Φίλιππος Σαββίδης υπογράμμισε ότι "Είναι πλέον καιρός να γίνει συνείδηση σε όλους ότι η σημερινή Ελλάδα είναι κράτος πολυπολιτισμικό. Η Ελλάδα είναι ένα μωσαϊκό πολιτών με διαφορετική θρησκεία ή εθνική ταυτότητα... Ακριβώς γι' αυτό η παραδοσιακή έννοια του 'έθνους κράτους' δεν μπορεί πια να εξηγήσει τον χαρακτήρα του σύγχρονου ελληνικού κράτους" (Το Παρόν, 2007α). Και θεωρεί ότι "γι' αυτό θα πρέπει να γίνει μία επιστημονική και συνολική επανεξέταση όλων των βιβλίων Ιστορίας και Θρησκευτικών, που χρησιμοποιούνται στα σχολεία της χώρας, έτσι ώστε να γίνουν οι απαραίτητες αλλαγές για να αναδειχθεί η πολυπολιτισμική και ευρωπαϊκή ταυτότητα της σύγχρονης Ελλάδας" (Σαββίδης, 2007).

Εδώ ακριβώς κρύβεται η ουσία του θέματος για τους παραπάνω μελετητές: στον επαναπροσδιορισμό της ελληνικότητας με όρους πειθαρχίας στο Σύνταγμα

και τους Νόμους και όχι με όρους κοινής καταγωγής, κοινής θρησκείας ή κοινού πολιτισμού. Στο σημείο αυτό ο Κολοβός (2008) αποτείνεται πως για να εφαρμοστεί η πολυπολιτισμικότητα απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αποεθνοποίηση και αποχριστιανοποίηση του ελληνικού εθνικού κράτους ώστε να καταστεί "ουδέτερο" ως προς τις κατεστημένες αξίες των Ελλήνων και μέσω της νομοθεσίας κατά του "ρατσισμού" και των "διακρίσεων", να επιδιωχθεί η αρμονική συμβίωση ανθρώπων διαφορετικών φυλών, γλωσσών, πολιτισμών, θρησκειών και ιδεολογιών. Το ερώτημα που θέτει ο συγγραφέας είναι πόσο οι προτεινόμενες ως κοινές αξίες (πειθαρχία στη δημοκρατία, στο Σύνταγμα και τους Νόμους) επαρκούν για να δημιουργήσουν τη συνοχή σε πληθυσμούς διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και θρησκευτικής ταυτότητας, χωρίς να οδηγήσουν σε θρυμματισμό της κοινωνίας.

2. Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και πολυπολιτισμικότητα

Στο πλαίσιο θρησκευτικής ουδετεροποίησης του κράτους, λόγω της πολυπολιτισμικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας, εντάσσεται και μια σειρά από αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, το οποίο αποτελεί το θεμέλιο λίθο κοινωνικοποίησης των νεότερων γενεών, αλλά και γενικότερα στο κοινωνικοπολιτισμικό σύστημα της χώρας. Ενδεικτικά αναφέρονται (Κρουστάλη, 2005· Παπαθανασόπουλος, 2006):

- ο κατάργηση του αγιασμού στα σχολεία, στις στρατιωτικές μονάδες, στα εγκαίνια δημοσίων κτηρίων και στην έναρξη των εργασιών του Κοινοβουλίου
- ο κατάργηση του θρησκευτικού όρκου
- ο κατάργηση των θρησκευτικών τελετών στις εθνικές επετείους
- ο απαγόρευση να φέρουν θρησκευτικά σύμβολα σε εμφανή σημεία στο σώμα τους ή στο γραφείο τους οι δημόσιοι υπάλληλοι, δικαστικοί, στρατιωτικοί
- ο διαφοροποίηση του μαθήματος της Ιστορίας, ώστε να μειωθεί η σημαντικότητα γεγονότων και να απαλειφθούν στερεότυπα του παρελθόντος
- ο κατάργηση των ιερών στις φυλακές, στις Ένοπλες δυνάμεις και στα Σώματα Ασφαλείας ή προσθήκη ιερών άλλων θρησκευτικών δογμάτων
- ο αφαίρεση του Εσταυρωμένου ή της εικόνας του Χριστού από σχολεία, δικαστήρια, νοσοκομεία και άλλα δημόσια κτήρια
- ο μετατροπή του μαθήματος των Θρησκευτικών σε μάθημα θρησκευσιολογίας ή κατάργησή του
- ο κατάργηση των αργιών που συνδέονται με Αγίους (π.χ. των Τριών Ιεραρχών, της Παναγίας κλπ.)
- ο κατάργηση των προστατών Αγίων των Σωμάτων Ασφαλείας και των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς και των πολιούχων Αγίων
- ο κατάργηση της μετάδοσης της Θείας Λειτουργίας από την κρατική ραδιοφωνία και την Τηλεόραση
- ο αφαίρεση του σταυρού από το κοντάρι της σημαίας (ώστε να αισθάνονται "δεκτοί" και οι μη-χριστιανοί, οι άθεοι κλπ.).

Το ερώτημα που θέτει ο Γιάννης Κολοβός (2008:71) στα προαναφερθέντα είναι: "με την αποεθνικο[θρησκευτικο]ποίηση του περιεχομένου του εκπαιδευτικού μας

συστήματος τι εθνική συνείδηση θα εμφυσηθεί στις νέες γενιές Ελληνοπαίδων; Αλλά και σε τι θα ζητηθεί να ενσωματωθούν οι μειονοτικοί συμπολίτες μας, όταν η εθνική ταυτότητα που θα διδάσκεται στα σχολεία θα είναι πλήρως 'αποστειρωμένη' από κάθε 'εθνοθρησκευτική' αναφορά και... θα επικεντρώνεται μόνο στη δημοκρατία, την τήρηση του Συντάγματος και των νόμων και σε γενικόλογες διακηρύξεις υπέρ της ανεκτικότητας;". Ο συγγραφέας διερωτάται αν "αρκούν αυτά για να διαμορφωθεί συνεκτικός κοινωνικός ιστός, και δη μεταξύ πολιτισμικά εντελώς διαφορετικών κοινοτήτων;". Και συνεχίζει: "Μία εθνική ταυτότητα και ένας εθνικός πολιτισμός, που δεν πιστεύουν στον εαυτό τους και που δεν είναι υπερήφανοι γι' αυτό που είναι, δεν έχουν μέλλον. Μοιραία θα αποδυναμωθούν και θα υποκατασταθούν από μια νεφελώδη πολυπολιτισμικότητα".

Ένα από τα πρώτα μαθήματα που υφίσταται τις συνέπειες της "πολυπολιτισμικοποίησης" της εκπαίδευσης είναι αυτό της Ιστορίας. Τα πυρά έχει δεχτεί το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού. Όπως τονίζεται σε σχόλιο σχετικού ρεπορτάζ "δεν είναι απλώς προφανές, αλλά συνιστά και διακομματικό, προγραμματισμένο προ πολλού στόχο (τόσο της εκπαιδευτικής, αρμόδιας για τη συγγραφή των βιβλίων της Ιστορίας επιτροπής, όσο και της κυβέρνησης) η προσπάθεια παρουσίασης των ιστορικών γεγονότων με τρόπο, που να καταστέλλει απόπειρες καλλιέργειας εθνοκεντρισμού στα παιδιά" (Ανδρούτσου, 2006). Η επικεφαλής της συγγραφικής ομάδας του βιβλίου Μαρία Ρεπούση τονίζει σχετικά με τη φιλοσοφία συγγραφής του βιβλίου: "...με το να ανυψώνουμε συνέχεια τον 'εθνικό εαυτό' και να υποτιμάμε τους άλλους λαούς, με το να καλλιεργούμε εθνικιστικές αντιθέσεις με λαούς με τους οποίους θέλουμε να συνυπάρξουμε αρμονικά στο μέλλον, δεν συμβάλλουμε ούτε στην ιστορική καλλιέργεια των παιδιών ούτε στην κοινωνική πρόοδο..." (Καλημέρη, 2004).

Ο Γιάννης Τριάντης αναφερόμενος στη νέα στοχοθεσία στη διδασκαλία της Ιστορίας υπογραμμίζει: "Ο εύλογος φόβος, ότι η επίσημη Ιστορία ευνοεί έναν πρωτόγονο εθνικισμό, μετεβλήθη σε επιθετική υστερία αποδόμησης, που συνοδεύεται από έναν ευήθη πολιτικό καθωσπρεπισμό. Και οιοσδήποτε αντίλογος (π.χ. στο θέμα της Μακεδονίας ή των τουρκικών διεκδικήσεων) είναι αρκετός για να προκαλέσει ομοβροντίες περί 'εθνικισμού' και 'πατριδοκαπηλίας'" (Τριάντης, 2006).

Το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού δέχτηκε θύελλα επικρίσεων από πανεπιστημιακούς και επώνυμους της ελληνικής διανόησης. Αναφερόμενος στο βιβλίο ο Κωνσταντίνος Χολέβας επισημαίνει ότι αυτό "προσπαθεί να εξωραϊσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία, διαγράφει τα μαρτύρια και τις θυσίες των προγόνων μας, παρουσιάζει τη μικρασιατική τραγωδία σαν μια ειρηνική ανταλλαγή πληθυσμών, προβάλλει ως απελευθερωτή τον Κεμάλ Ατατούρκ, δεν λέει ούτε λέξη για τη γενοκτονία του Μικρασιατικού και Ποντιακού Ελληνισμού... [ενώ]... η προσπάθεια να εξοβελισθεί οποιαδήποτε αναφορά στην προσφορά της Εκκλησίας είναι προφανής..." (Χολέβας, 2006). Για το ίδιο βιβλίο ο καθηγητής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου Κωνσταντίνος Ρωμανός τονίζει ότι "κεντρικός στόχος της νέας, αναθεωρητικής ιστοριογραφίας αναδεικνύεται η αποδόμηση του έθνους, των γεγονότων που αποτελούν τη γενεαλογία του έθνους και των ηρωικών προσωπικοτήτων που έδωσαν τη ζωή τους για τη σωτηρία του έθνους. Προβάλλεται ο 'πολυπολιτισμός' ως εναλλακτική (της εθνικής) ταυτότητα για τους

Έλληνες σε έναν ορίζοντα μέλλοντος που δεν μπορεί να είναι άλλος από ένα ουδετεροεθνές πολυπολιτισμικό κρατικό μόρφωμα, το οποίο βρίσκεται υπό εξέλιξη σήμερα" (Ρωμανός, 2007α). Ο Ρωμανός κάνει λόγο για "μια πρωτοφανή αποδόμηση έθνους και Ελληνισμού σε όλα τα επίπεδα... Η ιστορία, η θρησκεία, η λογοτεχνία, η παράδοση του ελληνοισμού 'αποδομούνται'. Η ιστορική συνέχεια του ελληνοισμού αμφισβητείται. Ο πολυπολιτισμός προωθείται προς την κατεύθυνση του 'πολιτικού πολυπολιτισμού', που θα αντικαταστήσει, θεσμικά, το ελληνικό έθνος" (Ρωμανός, 2007β). Για τον ίδιο "Ο 'πολυπολιτισμός' που αποεδαφοποιεί το ελληνικό έθνος είναι σε τελική ανάλυση η πραγματική βάση για τη λειτουργία της αντι-εθνικής μεταμοντέρνας ιστορίας που εισάγεται σήμερα στα σχολεία μας" (Ρωμανός, 2007γ). Μάλιστα ο Ρωμανός συνδέει τις αλλαγές στο βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού με την αυξημένη εισροή μεταναστών προς την Ελλάδα, διερωτώμενος: "Πώς να προβλέψει κανείς πριν από μια δεκαετία ότι με μια στρατηγική ενθάρρυνσης του εποικισμού της Ελλάδας από ξένες εθνότητες (λαθρομετανάστευση), η ουτοπία της διεθνοποίησης της Ελλάδας, όμως διόλου δίχως εξωτερικά ερείσματα, θα γινόταν παρά ταύτα πραγματικότητα; Πώς να προβλέψει κανείς ότι το εθνικό κράτος θα συναινέσει, είτε ως υπουργείο Εσωτερικών είτε ως υπουργείο Παιδείας, στη διεθνή πρωτοτυπία της κατάλυσης του κυρίαρχου, κατά το Σύνταγμα, ελληνικού έθνους από το ίδιο το κράτος, που είναι εντεταλμένο να προστατεύει την εθνική κυριαρχία; ... Σε αυτήν την διόλου ουτοπική και μάλιστα πολύ πραγματική προοπτική ζουν και εργάζονται οι εντόπιοι απόστολοι της 'Νέας Ιστορίας'. Το επόμενο βήμα τους... θα είναι το εξής: Είναι μύθος ότι είστε Έλληνες και ότι υπάρχει Ελλάδα. Ένας μύθος που επέβαλε κατά την ίδρυση του κράτους ο φιλελληνοισμός της Ευρώπης. Δεν είστε τίποτε άλλο από βαλκάνια συνοθλεύματα και ανεμοσκορπίσματα. Δεν υπήρχε στην πραγματικότητα εξ αρχής τίποτα που να κινδυνεύει σήμερα να χαθεί. Η απώλεια της εθνικής σας κυριαρχίας δεν είναι άλλο παρά λύτρωση από τις αυταπάτες σας. Καλώς ήλθατε στον Ωραίο Νέο Κόσμο μας!" (Ρωμανός, 2007δ).

Όπως επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Χολέβας: "Φοβούμαι ότι ορισμένοι εκ των οπαδών της πολυπολιτισμικότητας δεν έχουν συνειδητοποιήσει τι είναι ακριβώς αυτό που προτείνουν ούτε τους ενδιαφέρει αν το μοντέλο τους ταιριάζει σε μια χώρα με την εθνολογική δομή, τη θρησκευτική ομοιογένεια και τα πληθυσμιακά δεδομένα της Ελλάδος" (Χολέβας, 2004).

Να σημειωθεί πως το επίσημο συμβουλευτικό όργανο του πρωθυπουργού σε θέματα ατομικών ελευθεριών, η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων Ανθρώπου, έχει προτείνει να ορισθεί στο άρθρο 3 του Συντάγματος, ότι η Ελλάδα δεν αναγνωρίζει επίσημη θρησκεία και ότι η λειτουργία του κράτους χαρακτηρίζεται από την αρχή της "ουδετερότητας". Ακόμα, η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων Ανθρώπου ζητά και την κατάργηση του θρησκευτικού όρκου του Προέδρου της Δημοκρατίας και των βουλευτών (Ζέρβας, 2007).

Μετά τις αντιδράσεις για το περιεχόμενο του βιβλίου Ιστορίας της ΣΤ' τάξης Δημοτικού, κλήθηκε να το μελετήσει η Ακαδημία Αθηνών. Στην έκθεση που συνέταξε η Ακαδημία αναφέρεται: "Αισθητή είναι η απόκλιση του βιβλίου από τις κατευθύνσεις και τους στόχους του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών Ιστορίας... Συμπερασματικά, το κείμενο του διδακτικού εγχειριδίου:

- α) δεν συμβάλλει στην ενίσχυση της εθνικής μνήμης και της ελληνικής αυτογνωσίας,

- β) επιδεικνύει προχειρότητα κατά την προσέγγιση μείζονος σημασίας ζητημάτων του ιστορικού παρελθόντος και αδυναμία διακρίσεως του εκάστοτε ουσιώδους από το επουσιώδες,
- γ) παρουσιάζει ικανό αριθμό ανακρίβειών, λαθών και παραλείψεων ουσιώδους σημασίας...

Στην τελική κρίση περί του εγχειριδίου οφείλει να αποδοθεί η επιβεβλημένη βαρύτης στην επιταγή του Συντάγματος για την ανάπτυξη μέσω της Παιδείας της 'εθνικής συνειδήσεως των Ελλήνων'" (Το Παρόν, 2007β).

3. Αποδόμηση της θρησκευτικής παιδείας;

Κατά τον καθηγητή της Ιστορίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γιάννη Κολιόπουλο "Αρχίζει να διαμορφώνεται και στην Ελλάδα μία νέα σχολή κοινωνικών επιστημόνων, αυτή των λεγόμενων 'αποδομητών' του εθνικού κράτους, το οποίο θεωρούν οι εν λόγω επιστήμονες πρόξενο πολέμων και άλλων δεινών. Αντί λοιπόν του εθνικού κράτους και της ομοιογενούς πολιτιστικής κοινωνίας στην οποία στηρίζεται και την οποία προάγει, οι 'αποδομητές' επιστήμονες προβάλλουν τη διαμόρφωση μιας 'πολυπολιτισμικής' κοινωνίας, η οποία δεν θα προάγει τους στόχους και τις αξίες του εθνικού κράτους, αλλά άλλων πολιτικών μορφωμάτων πολυπολιτισμικού χαρακτήρος. [...] Βάλλεται, λοιπόν, η εθνική ιδίως ιστορία των χωρών ως πρόξενος μισαλλοδοξίας και ρατσισμού, αντί δε της εθνικής ιστορίας προβάλλονται διάφορες 'εναλλακτικές' ιστορίες, απαλλαγμένες υποτίθεται από τα στοιχεία εκείνα που θεωρούνται 'ανεπιθύμητα'. Η υπονόμηση και η αποδυνάμωση της εθνικής ιστορίας, ωστόσο, θα είχαν συνέπεια την υπονόμηση της εθνικής αυτογνωσίας και της εθνικής ταυτότητας εν τέλει" (Κολιόπουλος, 2007).

Είναι γεγονός ότι στο πλαίσιο του πολυπολιτισμού προωθείται ανάμεσα στα άλλα ο θρησκευτικός πλουραλισμός και η "θρησκευιοποίηση" της επιστήμης. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές στον ελλαδικό χώρο η αποδόμηση της εθνικής ταυτότητας επεκτείνεται και στο μάθημα των Θρησκευτικών. Ήδη από το 2006 η εφημερίδα "Απογευματινή" κατήγγειλε ότι υπάρχουν κύκλοι οι οποίοι "...επιδιώκουν τη σταδιακή κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών και την αντικατάστασή του από το μάθημα της Θρησκευιολογίας..." (Απογευματινή, 2006).

Από τον Σεπτέμβριο του 2016 έχουμε εν ισχύει με ΦΕΚ το νέο πολυθρησκευτικό Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά μέσα από το οποίο, όπως τονίζει ο Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ Ηρακλής Ρεράκης, "επιδιώκεται να αλλοιωθεί και να μεταλλαχθεί η αληθινή θρησκευτικότητα, το ορθόδοξο εκκλησιαστικό ήθος και η εν γένει ορθόδοξη πολιτισμική κληρονομιά των ορθοδόξων μαθητών της χώρας" (Ρεράκης, 2017). Συγκεκριμένα, το νέο Πρόγραμμα ορίζει ότι ο μαθητής θα μάθει πως η ζωή του νοηματοδοτείται με τη "διευρυμένη γνώση γύρω από τις θρησκείες αλλά και τις θρησκευτικές και μη θρησκευτικές κοσμοθεωρήσεις που νοηματοδοτούν τον ανθρώπινο βίο" (βλ. Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο ΦΕΚ, αριθμ. 143575/Δ2, Αρ. Φύλλου 2920, τεύχ. Β', σ. 30860). Όπως τονίζει ο Ρεράκης (2017) "με τα νέα Θρησκευτικά, επιδιώκεται να βγαίνουν από το σχολείο άνθρωποι με επίπλαστη ευρύτητα πνεύματος, με πολλαπλή ταυτότητα, με ποικιλία σε όλες τους τις πνευματικές και πολιτισμικές εκφάνσεις, άνθρωποι

πολυπολιτισμικοί και πολυθρησκευτικοί. Γι' αυτό το νέο Πρόγραμμα, όπως αναφέρει, στοχεύει στο "να προσανατολίσει το ενδιαφέρον των μαθητών στην ποικιλία των θρησκευτικών δυνατοτήτων και ηθικών αντιλήψεων που ανιχνεύονται στις θρησκευτικές εμπειρίες. Η προσέγγιση αυτή υπερβαίνει παρωχημένες πρακτικές ομολογιακής μονοφωνίας" (ΦΕΚ, ό.π.).

Ολόκληρο το περιεχόμενο των νέων ΠΣ για το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο διακατέχεται, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του Ρεράκη (2017), "από αυτό τον μεθοδευμένο σχεδιασμό, αφ' ενός της απο-ορθοδοξοποίησης του Μαθήματος των θρησκευτικών και, αφετέρου, της πολυθρησκειακής του μεταλλαγής. Η Θεολογία του Ευαγγελίου μετατρέπεται [...] σε θεολογία της πολυπολιτισμικότητας της πολυθρησκευτικότητας, του σχετικισμού, του συγκρητισμού, της σύγχυσης των πολλών Θεών και θρησκειών. Με τη διαδικασία των πολυθρησκευτικών γνώσεων και εμπειριών σχεδιάζεται ο εμποτισμός των μαθητών με ένα υποκατάστατο πνευματικής ζωής, δηλαδή με μία εκκοσμικευμένη διαθρησκειακή πνευματικότητα.

Όπως γράφει ο Σταμάτης Πορτελάνος (2016) "Η πολυθρησκευτικότητα από την παιδική ηλικία σημαίνει πολύσπορη ηθική σε παιδικές ψυχές/ 'αγρούς', κατά τον Πλούταρχο, που έχουν ανάγκη ενός φυτεύματος σπόρου, μιας ηθικής. [...] Η θρησκείολογία στην πρωτοβάθμια παιδεία/παιδαγωγική οδηγεί την παιδική ψυχή σε 'ανεργμάτιστη' και 'ανέστια' ηθική, χωρίς να σέβεται τα αναγνωρισμένα, επιστημονικά, στάδια της εξέλιξης του παιδιού. [...] Όταν δεν αξιολογείται ούτε αξιοποιείται η κουλτούρα/παιδεία του οικείου πολιτισμού τότε καταργείται η διακριτότητα κάθε πολιτισμού. Η συγκριτική θρησκείολογία απαιτεί ωριμότητα και κρίση ώστε να διαμορφωθεί μια αντίληψη και να αποφευχθεί η αδιακρισία του πανθεισμού. [...] Η πολυδογματικότητα ως πλουραλισμός πολλών θρησκειών στην παιδική ηλικία, παιδαγωγικά, αποπροσανατολίζει το παιδί στη μαθητεία και κατανόηση μιας αλήθειας και ζωής, ενός πολιτισμού".

Στο πλαίσιο της συγκριτικής συνεξέτασης των θρησκειών έχουν κατατεθεί προτάσεις για τη διαθρησκειακή αγωγή που κυρίως αποσκοπούν στην κατανόηση του περιεχομένου τους, προκειμένου να αναπτυχθεί η εμπιστοσύνη στη διαφορετικότητα μέσα από την επικοινωνία και τον διάλογο, γονιμοποιώντας δημιουργικά τις πλευρές εκείνες του θρησκευτικού λόγου που μπορούν να συνεισφέρουν προς αυτή την κατεύθυνση (Καραμούζης, 2007). Σύμφωνα με τους οπαδούς αυτής της θεώρησης το μάθημα των θρησκευτικών θα πρέπει να αλλάξει περιεχόμενο, σκοπούς και στόχους, ενώ μια πιθανή αλλαγή του σε μάθημα διαθρησκειακής αγωγής κρίνεται ως φυσιολογική και αναμενόμενη, προκειμένου να μελετηθεί με σαφή και οροθετημένα επιστημονικά κριτήρια το φαινόμενο της θρησκείας (Καραμούζης & Αθανασιάδης, 2011).

Ενθαρρύνονται θεωρήσεις για «διαχριστιανική» και «διαθρησκειακή» μάθηση στο πλαίσιο του διαλόγου, της συνεργασίας και της συλλογικότητας. Επίσης, τονίζεται ότι ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας της θρησκευτικής μάθησης του 21ου αιώνα οδηγεί τον «θρησκευτικό γραμματισμό» σε κοινωνικά προτάγματα καθολικού χαρακτήρα, όπως ο «πολιτισμικός εγκλιματισμός» των μαθητών σε αντίθεση με τον «ιδεολογικό εγκιβωτισμό» τους.

Θεωρούν ότι θα πρέπει να τονιστεί και να προβληθεί η ορθόδοξη θεολογική έννοια του «προσώπου» επειδή εντάσσεται στη λογική της αποδοχής του «άλλου», μέσω του οποίου καταξιώνεται η ανθρώπινη ύπαρξη. Η θεολογική σκέψη οφείλει να κάνει καινούργια ανοίγματα, τέτοια που να δικαιολογούν την

παρουσία της στο σύγχρονο κόσμο, επαναδιατυπώνοντας τον λόγο της χωρίς συντηρητικές περιχαρακώσεις. Άλλωστε, "η αναφορά στη 'μεθερμηνεία' του θεολογικού λόγου με κριτήριο τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των σύγχρονων κοινωνιών, λαμβάνοντας υπόψη τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, τα υπαρξιακά ερωτήματα και τα ηθικά διλήμματα του ανθρώπου θα πρέπει να αποτελέσει την απαρχή για μια νέα ανάγνωση τόσο της ορθοδοξίας όσο και των άλλων θρησκειών από όλους και ιδιαίτερα από εκείνους που εμπλέκονται με τη θρησκευτική αγωγή".

Όπως αναφέρει ο Σ. Γιαγκάτζογλου (2012) αναφορικά με τη σχολική θρησκευτική αγωγή στη σύγχρονη πραγματικότητα, η πλέον ρεαλιστική βάση που μπορεί να στηριχτεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα είναι αυτή της θεολογίας της ετερότητας, η οποία "δεν έχει τίποτε κοινό με το πνεύμα του συγκρητισμού", αλλά αποδέχεται τον πλουραλισμό και την ετερότητα των άλλων χωρίς να "υποτιμά, συμβιβάζει, πολύ δε περισσότερο εγκαταλείπει την αυτοσυνειδησία και ετερότητα".

4. Συμπερασματικά

Η διαλεκτική μεταξύ των διαφορετικών προσεγγίσεων για το χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πολυθρησκευτικές κοινωνίες απαιτεί πνεύμα ανεξάρτητο σκοπιμοτήτων και θρησκευτικο-μηδενιστικών αντιλήψεων. Το μάθημα σε καιρούς πνευματικής κρίσης και πολιτισμικής αποδόμησης συνιστά πρόταση για σοβαρό στοχασμό και απαιτεί προσέγγιση παιδαγωγική, θεολογική, ιστορικοπολιτισμική και ηθική. Οι αλλότριες πολιτισμικές κατασκευές και εκπαιδευτικές επιδράσεις που δέχεται ο ελληνικός πολιτισμός δημιουργούν a priori προϋποθέσεις για τη θεώρηση της εγχώριας παιδείας ώστε να μην απολεσθεί η εθνική αυτοσυνειδησία. Από την Ορθοδοξία του Ελληνισμού με την ηθική δύναμη που διαθέτει θα πρέπει να εκπηγάζουν στοιχεία για το είδος της παιδαγωγικής δοκιμασμένα για τη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης που καθίσταται και ιστορική.

Το μάθημα των Θρησκευτικών θα πρέπει πρωταρχικά να στοχεύει στην ανάπτυξη της θρησκευτικής ταυτότητας του μαθητή και να καλλιεργεί το ανοιχτό πνεύμα, τον διάλογο και τη συνεργασία πέρα από τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των θρησκειών, των ομολογιών και πολιτισμών. Θα πρέπει να αποβλέπει στο να βοηθήσει τον μαθητή, ανεξαρτήτως θρησκεύματος ή εθνικής καταγωγής και προέλευσης να γνωρίσει και να κατανοήσει τον εαυτό του και τον κόσμο που τον περιβάλλει. Η σαφής πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα θα βοηθήσει το μαθητή να ζήσει αίσια μέσα στις σύγχρονες πολυθρησκευτικές κοινωνίες (Δεληκωσταντής, 2005: 53). Ο Wolfgang Huber γράφει: "Οποιος θέλει να κατανοήσει τους άλλους πρέπει να έχει ξεκαθαρίσει πού ανήκει ο ίδιος και τι καθορίζει την ταυτότητά του. Η κατανόηση του άλλου και η ανάπτυξη της δικής μας ταυτότητας ανήκουν αδιάσπαστα μαζί" (Huber 2001: 46, όπως παρατίθεται από τον Δεληκωσταντή 2004).

Το μάθημα των Θρησκευτικών θα πρέπει να προσφέρει στον μαθητή, γνωστικά και βιωματικά την ιστορία του, τη θεολογία του, τον τρόπο ζωής του γένους του, τις ύψιστες αξίες της ανθρώπινης ζωής, να κάνει το σχολείο πύλη του ανθρωπισμού (Γιαγκάτζογλου, 2004: 133-134). Ο μαθητής μέσω της θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης της δικής του θρησκείας θα μπορέσει να αναγνωρίσει τη θρησκεία του "άλλου". Η θρησκεία του θα αποτελέσει το πρότυπο

αναφοράς προκειμένου να ξεχωρίσει τα "δυνατά" από τα "αδύνατα" σημεία της διαφοράς (Obadia, 2008: 67). Ο οικείος πολιτισμός με τα ταυτολογικά γνωρίσματά του συνθέτει το στοιχείο της ετερότητας, που είναι προϋπόθεση για την κατανόηση της πολυπολιτισμικότητας, αλλά και της μεθληλικιώσής της σε διαπολιτισμικότητα και διακουλτουραλισμό. Ο καλλιεργημένος πολίτης από την παιδεία του οικείου πολιτισμού του γίνεται πολίτης του κόσμου, ώστε να σέβεται, να κατανοεί και να θεωρεί τον άλλο ως συνάνθρωπο. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο το μάθημα των Θρησκευτικών αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την καλλιέργεια της εθνικής, αλλά και ταυτόχρονα της υπερεθνικής, οικουμενικής συνείδησης.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

Huber, W. (2001). So wichtig wie mathematik. Warum wir an den öffentlichen Schulen einen konfessionellen Religionsunterricht brauchen, *Zeitzeichen* 2 (10), 44-47.

Ελληνόγλωσσες

Ανδρούτσου, Μ. (2006). Το νέο βιβλίο Ιστορίας για το δημοτικό σχολείο και οι προβληματισμοί για τη στοχοθεσία του, *Απογευματινή* 19-8-2006.

Απογευματινή (2006). Η κατάργηση των Τριών Ιεραρχών από τα Θρησκευτικά, *Απογευματινή [Αποψη]* 26-4-2006.

Γιαγκάζογλου Σ. (2004). Η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας του θρησκευτικού μαθήματος. Η θρησκευτική αγωγή στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Εισήγηση στη Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας με θέμα: *Ορθοδοξία και Παιδεία: Τα θρησκευτικά ως μάθημα πολιτισμού και ταυτότητας*, Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 126-144.

Γιαγκάζογλου, Σ. (2012). *Η Θεολογία της Ετερότητας και το Θρησκευτικό Μάθημα στην Ελλάδα – Διαπολιτισμικές δυνατότητες και προοπτικές*. http://dide.ach.sch.gr/thriskeftika/share/syang_diathematiki_gg.doc.

Δεληκωσταντής, Κ. (2005). Η ευρωπαϊκή διάσταση της σχολικής θρησκευτικής ζωής. Εισήγηση στη Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας με θέμα: *Ορθοδοξία και Παιδεία: Τα θρησκευτικά ως μάθημα πολιτισμού και ταυτότητας*, Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 45-55.

Ζέρβας, Χ. (2007). Ανεξιθρησκία στο Σύνταγμα, *Ελευθεροτυπία* 10-2-2007.

Καλημέρη, Χ. (2004). Ιδεολογικές παρεμβάσεις στα νέα σχολικά βιβλία, *Ημερησία* 25/26-9-2004.

Καραμούζης, Π. (2007). *Πολιτισμός και Διαθρησκειακή Αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καραμούζης, Π. & Αθανασιάδης, Η. (2011). *Θρησκεία, Εκπαίδευση, Μετανεωτερικότητα. Η θρησκευτική Αγωγή στο σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κολιόπουλος, Γ. (2007). Έξωθεν και έσωθεν επιβουλές, *Απογευματινή της Κυριακής* 28-1-2007.

Κολοβός, Γ. (2008). *Το Τέλος μιας Ουτοπίας, Η κατάρρευση των πολυπολιτισμικών κοινωνιών στην Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα: Πελασγός.

Κρουστάλη, Δ. (2005). Οι παράπλευρες απώλειες στην καθημερινότητα, *Το Βήμα* 13-2-2005.

Obadia, L. (2008). *Η ανθρωπολογία των θρησκειών*, μετφρ. Ν. Παπαχρήστου, Αθήνα: Πολύτροπον.

Παπαθανασόπουλος, Γ. (2006). Οι συνέπειες από ενδεχόμενο διαχωρισμό, *Ελεύθερος Τύπος* 25-1-2006.

Παπανικολάου, Δ. (2006). Χαμένη στη νιρβάνα μιας αέναης ομογένειας, *Τα Νέα*

[Βιβλιοδρόμιο] 23/24-9-2006.

- Πορτελάνος, Σ. (2010). *Διαπολιτισμική και διαθεματική διδακτική στο μάθημα των θρησκευτικών, Διαγενεαλογική θεολογία και διακουλτουραλισμός*, Αθήνα: Έννοια.
- Πορτελάνος, Σ. (2016). *Ερίζουμε για την παιδαγωγική του θρησκευτικού μαθήματος; Πολιτισμικές κατασκευές*.
https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/201268_erizoyme-gia-tin-paidagogiki-toy-thriskyetikoy-mathimatos-politismikes-kataskeyes.
- Πρετεντέρης, Γ. (2006). Μία Ελλάδα ανοιχτή στον κόσμο της νεωτερικότητας, *Το Βήμα* 29-1-2006.
- Ράμφος, Σ. (2004). Το 'μίνι' το 'ταγιέρ' και η 'μπούργκα', *Το Βήμα* 4-7-2004.
- Ρεράκης, Η. (2017). *Η πνευματική αποδόμηση της Ορθόδοξης πίστεως από την εφαρμογή του νέου Πολυθρησκειακού Προγράμματος Σπουδών στα σχολεία*. https://thriskeftika.blogspot.com/2017/01/blog-post_95.html?m=1.
- Ρωμανός, Κ. (2007α). Αποδόμηση του Έθνους, *Καθημερινή* 8-3-2007.
- Ρωμανός, Κ. (2007β). Το πραξικόπημα στην ελληνική εκπαίδευση, *Το Παρόν* 3-6-2007.
- Ρωμανός, Κ. (2007γ). Όμως ακόμη οι Έλληνες είμαστε εδώ!, *Το Παρόν* 25-3-2007.
- Ρωμανός, Κ. (2007δ). 'Νέα Ιστορία', ή πώς γίνεται μια ουτοπία πραγματικότητα, *Το Παρόν* 22-4-2007.
- Σαββίδης, Φ. (2007). Ανάγκη για πολυπολιτισμική εκπαίδευση, *Το Βήμα* 26-9-2007.
- Το Παρόν (2007α). Το ΙΣΤΑΜΕ στην πρωτοπορία της 'πολυπολιτισμικής' πολιτικής!, *Το Παρόν* 25-2-2007.
- Το Παρόν (2007β). Αυστηρά ακατάλληλο εφ' όλης της ύλης, *Το Παρόν* 1-4-2007.
- Τριάντης, Γ. (2006). Συντηρητικός πρωτογονισμός, προοδευτική δυσανεξία..., *Ελευθεροτυπία [Ο τύπος των Ήλων]* 24/25-3-2006.
- Χολέβας, Κ. (2004). Ενσωμάτωση ή πολυπολιτισμικότητα; *Τύπος της Κυριακής* 28-11-2004.
- Χολέβας, Κ. (2006). Σχολική Ιστορία χωρίς εθνική αξιοπρέπεια, *Τύπος της Κυριακής [Ιδεοδείκτης]* 17-9-2006.